

ZAPISI

Janez Šumrada

KANDLERJEV »CODICE DIPLOMATICO ISTRIANO«
IN KOSOVO »GRADIVO ZA ZGODOVINO SLOVENCEV«*

V času, ko je izšla druga, glede na prvotno bistveno razširjena izdaja Kandlerjevega Codice Diplomatico Istriano¹, so bile razmere v zgodovinopisju na slovenskih tleh precej klavrne: prevladovalo je romantično gledanje na zgodovino, pokrajinski zgodovinski koncepti, značilna je bila velika nekritičnost, ki je prišla do izraza tudi v leta 1850 napisani in več kot poldrugo desetletje zatem objavljeni prvi »sintezi« zgodovine Slovencev, Trdinovi »Zgodovini slovenskega naroda«². Slovenska koncepcija zgodovinskega razvoja, tista, ki pojmuje Slovence kot narodno celoto in pri tem presega historično razdeljenost ozemlja, na katerem so naseljeni, prvi pa jo je postavil Anton Tomaž Linhart ob koncu 18. stoletja³, je bila povsem izrinjena v pozabo. V prvi polovici 19. stoletja so nastali v slovenskih historičnih pokrajinah muzeji kot zamečki znanstvenih središč (v Ljubljani leta 1821) in so se pojavila znanstvena društva, ki so izdajala tudi posebne zgodovinske časopise (na Kranjskem nemške Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain od 1846. naprej), a niso veliko vplivala na konstituiranje zgodovinopisja kot znanstvene discipline. Prav te institucije so se namreč zavemale za koncept delžnih (tujejezičnih) zgodovinopisij, med njihovimi sodelavci pa so prevladovali ljubiteljski zanesenjaki, ki niso imeli potrebne izobrazbe za kritično zgodovinsko raziskovanje⁴. So pa sodelavci kranjskih Mittheilungen, kar je vidno iz njihovih prispevkov, poznali in uporabljali poleg drugih tudi zgodovinska dela tržaškega sodobnika Pietra Kandlerja. Kranjsko Zgodovinsko društvo je Kandlerja izvolilo za svojega častnega člana, Kandler pa je društvu pošiljal v dar svoje publikacije. Eno od njih, Storia del Consiglio dei Patrizi di Trieste, je na seji Zgodovinskega društva za Kranjsko 9. aprila 1863 obširno predstavil društveni tajnik in urednik Mittheilungen, kranjski nemški zgodovinar August Dimitz⁵.

Od tega časa so našli zgodovinarji Kandlerjeva dela vseskozi uporabljali. Pri pripravi svojega še pokrajinsko zasnovanega in ne zadosti kritičnega zbornika listin in regestov za vojvodino Kranjsko med leti 777 in 1269 ter pri »Arhivu za domoznanstvo« je po Kandlerjevem CDI posegal amaterski zgodovinar Franc Šumi (Franz Schumi), ki je tudi popravil dve Kandlerjevi napaki pri datiranju⁶,

* Besedilo je slovenski prevod referata z naslovom »Gradivo za zgodovino Slovencev (Le Fonti per la storia degli Sloveni) di Franc Kos e il Codice di Pietro Kandler«, ki ga je avtor prebral na mednarodnem simpoziju »Il Codice Diplomatico Istriano e le fonti per la storia di Trieste e dell'Istria: dalla divulgazione a stampa alla banca dati« (Rovinj, 9. maj 1989). V italijanskem izvirniku doslej še ni bilo objavljeno.

¹ **Pietro Kandler** je objavil prvo izdajo *Codice Diplomatico Istriano* (naprej: CDI) v letih 1851–52 kot prilogo svojemu časniku *L'Istria*. Obsegala je vsega 154 listin. Popolni primerki druge izdaje (Trst 1862–65) – ti so glede na način nastajanja edicije precej redki – vsebujejo 1551 dokumentov za čas od leta 50 n.št. do srede drugega desetletja 16. stoletja. Prim. o tem razpravo **Danilo Klen**, *Stodvadeset godina Kandlerovog Diplomatičkog zbornika Istre*. Što dalje s njim?, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 28/1986, str. 203–219. – Da so lahko tisti dokumenti, ki jih upoštevata obe izdaji, v drugi izdaji popravljeni in brez največjih tiskarskih pomot iz prve izdaje, sem se zavedel ob primerjanju Kandlerjeve objave fragmentov piranskega statuta iz leta 1274 v prilogi k *L'Istria* (7/1852, št. 12, 20. 3. 1852) z njegovo dokončno objavo v CDI. Gl. **Miroslav Pahor – Janez Šumrada**, *Statut piranskega komunoda od 13. do 17. stoletja*, Ljubljana 1987, I, str. LXXXVI. – V prispevku uporabljam fotomehanično reprodukcijo druge izdaje CDI, ki so jo oskrbeli **Fulvio Colombo**, **Renzo Arcon** in **Tito Ubaldini**, izdal pa Lloyd Adriatico v Trstu leta 1986. V tej ediciji so strani paginirane, dokumenti pa oštevilčeni, kar bistveno olajšuje uporabo dela.

² **Janez Trdina**, *Zgodovina slovenskega naroda*, Ljubljana 1866. – O stanju zgodovinopisja na slovenskih tleh v 19. stoletju povzemam razpravo **Bogo Grafenauer**, *Ob stoletnici začetkov slovenskega znanstvenega zgodovinopisja*, *Zgodovinski časopis* 35/1981, str. 15–27, in *Pomen dela Franca Kosa za razvoj slovenskega zgodovinopisja*, ki je spremna beseda k delu: **Franc Kos**, *Izbrano delo*, Ljubljana 1982, str. 337–358.

³ O pomenu Linharta za razvoj slovenskega zgodovinopisja prim. **Anton Linhart**, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, I in 2, Ljubljana 1981, s spremnimi besedami F. Zwitertjerja, B. Grafenauerja in J. Šašla ter tam navedeno literaturo.

⁴ Več o tem v delih **B. Grafenauerja**, navedenih v op. 2.

⁵ **August Dimitz**, *Ueber Dr. Kandler's Schriften*, MHVK 18/1863, str. 23–24. – Ali je prišel kot Kandlerjevo darilo Zgodovinskemu društvu v Ljubljano tudi izvod druge izdaje CDI, ki ga hrani knjižnica Narodnega muzeja, nisem ugotavljal.

⁶ **Franz Schumi**, *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain*, I. Band (777–1200), Laibach 1882/3; II. Band (1200–1269), Laibach 1884 u. 1887. Nanj in na Franca Kosa je v zvezi s CDI opozoril že D. Klen, kot v op. 1, str. 215. Poleg pripomb k datiranju listine 1040, 12. maj (Schumi, I, št. 30, str. 37–39; Franc Kos je mnenja, da je listina najbrž ponaredek, kar obširno utemeljuje, prim. Gradivo 3, št. 110, str. 75–76) in listine 1061, 17. avgust (Schumi I, št. 37, str. 47–48; Kandler jo je datiral v leto 1060, F. Kos pa je sprejel Šumijevo datacijo, gl. Gradivo 3, št. 216, str. 132) je Šumi v tem delu uporabil CDI še šestkrat, in sicer: I. del, št. 32, str. 42–44, 1040 15. september (Kos ima listino za nepristno, Gradivo 3, št. 112, str. 77–78); št. 60, str. 68–70, c. 1093 (Kandlerjeva datacija: 1060; Kos: Med letom 1065 in 1070, Gradivo 3, št. 246, str. 148–149); št. 66, str. 71–73, 1102 3. oktober Čedad (Gradivo 4, št. 4, str. 2); št. 67, str. 73–75, 1102 17. november Oglej (Gradivo 4, št. 5, str. 2–4); št. 161, str. 142–143, 1194 15. november Poreč (Gradivo 4, št. 862a, str. 437); II. del, št. 1, str. 1, c. 1200(?) (F. Kos datira: okoli leta 1180, Gradivo 4, št. 637, str. 323); št. 2, str. 1, 1200 7. oktober Čedad (Gradivo 4, št. 920, str. 467–468); št. 6, str. 4–5, 1202 31. januar Cerkev sv. Kvirina pri Krmini (Gradivo 5, št. 13, str. 9–11 popravlja datacijo: 1202 27. januar); št. 140, str. 106–107, 1247 7. april Trst; št. 334, str. 260–261, 1264 13. julij Novo Milje.

v večji meri pa šele prva generacija slovenskih poklicnih zgodovinarjev, ki je pričela delovati okrog leta 1880. Ti zgodovinarji so se vrnili k slovenski konceptiji zgodovinskega razvoja in začeli graditi njegovo podobo na virih in njihovem kritičnem pretresu, svoje izsledke pa so objavljali tudi v materinjem jeziku, tako v splošnih slovenskih časopisih in revijah kot tudi v nastajajoči strokovni periodiki. Z njimi se je slovensko zgodovinopisje konstituiralo kot znanost.

Najpomembnejši med pripadniki prve generacije slovenskih znanstvenih zgodovinarjev je bil Franc Kos (1853–1924), profesor na učiteljskišči v Gorici in krajšo dobo (1888–1890) v Kopru, ne le z razpravami, ki so pomenile prelom v poznavanju starejše slovenske zgodovine⁷, ampak še zlasti s svojim življenjskim delom, za domačo srednjeveško zgodovino še danes temeljn in doslej nepreseženim⁸ *Gradivom za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ki je izšlo v petih zvezkih med leti 1902 in 1928 ter obsega skupaj 3174 registrov virov za obdobje od leta 501 do 1246⁹.

Kosov princip je bil, da je črpal vire raje iz novejših in zanesljivejših del – med temi je dajal, kot pravi sam, »prednost pred vsemi« objavam v zbirki Monumenta Germaniae historica – je pa uporabljal tudi starejša in celo izrazito stara dela, dostikrat slaba in polna napak¹⁰. *Gradivo*, povezano z istrsko zgodovino, je zajemal med drugim iz Migneja, Mansija, Jafféja in Potthasta, Muratorija, Cappellettija, Ughellija, zbirke Acta oz. Regesta imperii, Romaninove zgodovine Benetk, Rubesa, od tržaško-istrskih avtorjev pa npr. iz Carlievinih Antichità Italiche, zgodovin Trsta izpod peres Mainatija, Cameronija in Ireneja della Croce. Uporabljal je tudi reviji Archeografo Triestino ter Atti e Memorie, od tedaj novejših avtorjev pa Joppija, Marsicha, Morteanija, Minotta, Lenela, Benussija in druge. Naš prispevek namerava pokazati, kako je Kos pri sestavljanju *Gradiva* uporabljal Kandlerjev Codice in na katere probleme je kot izrazito kritično usmerjen zgodovinar pri tem naletel.

V celotnem *Gradivu* je uporabil Kos Kandlerjev CDI dvesto štirinajstkrat, kar predstavlja 6,75% vsega *Gradiva*¹¹ in kar 13,8% vseh v CDI objavljenih virov. Vendar pa je CDI v *Gradivu* največkrat prisoten le posredno, kar pomeni, da je Kos povzel vir po neki drugi objavi, CDI pa samo navedel med literaturo. Neposredno iz CDI so v *Gradivu* povzete le dobre štiri desetine dokumentov¹².

Prvi problem, s katerim se je Kos pri Kandlerju pogosto srečal, je **nepravilno datiranje dokumentov**. Kos je kar šestdesetkrat popravil datacije, ki jih je v CDI za posamezne vire postavil Kandler, kar pomeni, da je našel datacijske napake kar pri 28% v *Gradivu* upoštevanih virov iz CDI. Pogosto je šlo pri tem le za preciziranje Kandlerjeve datacije, saj je Kandlerju delalo težave datiranje po rimskem koledarju (mos Romanus), pogosto se je motil pri datumih, določenih z leti vladanja posameznih vladarjev, nenavadno se zdi dejstvo, da mu je znalo spodrsniti tudi pri datacijskem načinu, znanem kot mos Bononiensis. Med napakami je nekaj prav grobih: listino papeža Aleksandra III. iz leta 1179 pripisuje Kandler Aleksandru IV. in jo zato datira v leto 1255¹³. Drugi tip Kandlerjevih datacijskih napak nastopa pri *gradivu* iz časa od 6. do 8. stoletja, ki je izjemnega pomena za poznavanje naselitve naših slovanskih prednikov v vzhodno-alpski prostor. V teh virih datumov pogosto ni in jih je mogoče časovno opredeliti le s primerjalno analizo z drugimi sočasnimi viri. Pri takšnem delu se je Kos lahko trdno opiral na nekatere znanstveno brezhibne izdaje, zlasti tiste iz zbirke Monumenta Germaniae. Analizo datacijskih rešitev pri Kandlerju in Kosu sem pripravil v opombah k referatu¹⁴.

V *Archiv für Heimatkunde I*, Laibach 1882/3, je objavil Schumi dve listini iz CDI, in sicer: št. 48, str. 154–157, 1214 22. februar Oglej (*Gradivo* 5, št. 219, str. 118–119, 1214 22. februar) ter št. 49, str. 157–159, 1230 27. julij San Germano (Kos datira 1230 med 20. in 30. julijem San Germano – *Gradivo* 5, št. 521, str. 259).

⁷ Kosovo biografijo in bibliografijo glej v: **Franc Kos, Izbrano delo**, Ljubljana 1982, str. 360–365.

⁸ Naj ob tej priložnosti omenim, da tečejo že vrsto let priprave za izdajo diplomatarija za srednjeveško zgodovino Slovencev. V ta namen je nastala po zaslugi dr. **Boža Otorepca** pri Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani obsežna tipkopisna kartoteka srednjeveških listin. Poleg objav virov pri SAZU v seriji *Viri za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (doslej 13 zvezkov) je treba omeniti še dve zbirki virov iz preteklosti obeh največjih mest v Sloveniji, namreč **B. Otorepec** *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku* (1–12, 1956–1968) in **Jože Mlinarič**, *Gradivo za zgodovino Maribora* (doslej 16 zvezkov, 1975–).

⁹ **Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku**. Prva knjiga (501–800), Ljubljana 1902, LXXX + 416 str., s 336 dokumenti; Druga knjiga (801–1000), Ljubljana 1906, LXXXIV + 516 str., s 540 dokumenti; Tretja knjiga (1001–1100), Ljubljana 1911, LXXVIII + 332 str., s 423 dokumenti; Četrta knjiga (1101–1200), Ljubljana 1915 (recte: 1920), CXVI + 648 str., s 969 dokumenti; Peta knjiga (1201–1246), Ljubljana 1928, str. LX + 588 str., z 906 dokumenti (uvod, kazala in seznam tiskarskih napak je sestavil Milko Kos). V nadaljevanju citiram: *Gradivo*.

¹⁰ Predgovor h *Gradivu* 1, str. VII.

¹¹ V prvi knjigi *Gradiva* je uporabljen CDI osemindvajsetkrat (8,3%), v drugi tritrideseťkrat (6,1%), v tretji sedemnajstkrat (4%), v četrty dvainšestdesetkrat (6,4%) ter v peti štiriinšedemdesetkrat (8,2%).

¹² Objave v CDI so bili Kosu za predlogo pri naslednjih registih: *Gradivo* 2, št. 353 (CDI 1, št. 68), št. 391 (CDI 1, št. 72); *Gradivo* 3, št. 267 (CDI 1, št. 107); *Gradivo* 4 št. 51 (CDI 1, št. 120, 125), št. 87 (CDI 1, št. 128), št. 120 (CDI 1, št. 131), št. 124 (CDI 1, št. 132), št. 179 (CDI 1, št. 134), 208 (CDI 1, št. 135), št. 254 (CDI 1, št. 138), št. 303 (CDI 1, št. 141), št. 485 (CDI 1, št. 146), št. 539 (CDI 1, št. 150), št. 556 (CDI 1, št. 155), št. 587 (CDI 2, št. 190), št. 637 (CDI 2, št. 188), št. 665 (CDI 1, št. 170), št. 669 (CDI 1, št. 167), št. 676 (CDI 1, št. 171), št. 724 (CDI 1, št. 172), št. 728 (CDI 1, št. 173), št. 731 (CDI 1, št. 176), št. 764 (CDI 1, št. 177), št. 859 (CDI 1, št. 185), št. 862a (CDI 1, št. 186), št. 863 (CDI 1, št. 187), št. 920 (CDI 2, št. 189); *Gradivo* 5, št. 25 (CDI 2, št. 193), št. 53 (CDI 2, št. 196), št. 165 (CDI 2, št. 210), št. 167 (CDI 2, št. 209), št. 180 (CDI 2, št. 212), št. 231 (CDI 2, št. 216), št. 259 (CDI 2, št. 221), št. 322 (CDI 2, št. 225), št. 618 (CDI 2, št. 261), št. 636 (CDI 2, št. 263), št. 637 (CDI 2, št. 264), št. 690 (CDI 2, št. 270), št. 760 (CDI 1, št. 171), št. 807 (CDI 2, št. 275), št. 881 (CDI 2, št. 276).

¹³ Gl. opombo 14, točka 46.

¹⁴ Primeri, v katerih je Kos popravil Kandlerjevo datiranje:

Gradivo 1

- 1) št. 5, str. 4–5, 507–511 (CDI 1, št. 15, str. 42–43, ad a. 518–526; Kos popravil po MGH, gl. str. 4, op. 4).
- 2) št. 24, str. 16–17, Med 1. sept. 537 – 1. sept. 538 (CDI 1, št. 17, str. 48–51, ad a. 538; Kos popravil po MGH, gl. str. 16, op. 2).
- 3) št. 25, str. 17–18, Med 1. sept. 537 – 1. sept. 538 (CDI 1, št. 18, str. 52–53, ad a. 538; Kos ut s.).
- 4) št. 26, str. 18, Med 1. sept. 537 – 1. sept. 538 (CDI 1, št. 16, str. 44–47, ad a. 538; Kos ut s.).
- 5) št. 38, str. 32, 547(?) 21. februar (CDI 1, št. 21, str. 58–59, ad a. 547; Kos dvomi o letnici, op. 4).
- 6) št. 65, str. 59–60, 559 med 1. l. in 13. 4. (CDI 1, št. 23, str. 61, ad a. 555; Kos datira po Ewaldu, gl. str. 60, op. 1).
- 7) št. 201, str. 245–246, 723 1. december (CDI 1, št. 33, str. 75, ad a. 715; Kos datira iz vsebine listine, str. 245 op. 1, 2).
- 8) št. 202, str. 247, (723 1. december) (CDI 1, št. 34, str. 76, ad a. 717; Kos datira s primerjanjem vsebine, op. 1).
- 9) št. 203, str. 247–248, 725 1. marec (CDI 1, št. 35, str. 77, ad a. 726; Kos datira iz vsebine listine, glej konec).
- 10) št. 207, str. 251–2, 731 pred septembrom (CDI 1, št. 36, str. 78, ad a. 732; Kos datira iz vsebine listine, glej op. 2).
- 11) Gl. opombo 15, točka 4.
- 12) št. 211, str. 255–256, Med 731–733 (CDI 1, št. 38, str. 83, ad a. 734; Kos datira iz vsebine in po Jafféju, gl. str. 256, op. 1).
- 13) Gl. opombo 15, točka 5.
- 14) št. 241, str. 276–277, Med 768–772 (CDI 1, št. 42, str. 91–92, ad a. 768; Kos datira po Jafféju, gl. str. 276, op. 1).
- 15) št. 242, str. 277, Med 768–772 (CDI 1, št. 41, str. 90, ad a. 768; ut s.).
- 16) št. 243, str. 278, Med 768–772 (CDI 1, št. 43, str. 93, ad a. 769; ut s.).
- 17) št. 259, str. 292–293, Med 776–780 (CDI 1, št. 45, str. 95–96 ad a. 778; Kosov razlog, str. 292, op. 3).
- 18) št. 285, str. 318–319, 792 4. avgust Režno [= Regensburg] (CDI 1, št. 50, str. 106–107, ad a. 801; Kosova datacija, str. 319, op. 2).

Gradivo 2

- 19) št. 18, str. 16, Najbrž 803 avgust (CDI 1, št. 55, str. 127, ad a. 805; Kos datira po Sickelu, gl. str. 16, op. 1).
- 20) št. 23, str. 19–27, okoli 804 (CDI 1, št. 54, str. 111–126, ad a. 804; Kosovi razlogi, str. 19, op. 1).
- 21) št. 62, str. 57–58, pred letom 821 (CDI 1, št. 56, str. 128 ad a. 815; Kosovi razlogi, str. 57, op. 2).
- 22) št. 148, str. 118–119, 852 17. november Pavia (CDI 1, št. 60, str. 136–137, ad a. 853).
- 23) št. 151, str. 121–122, 854 30. oktober Pavia (CDI 1, št. 61, str. 138–141, ad a. 855).
- 24) Gl. opombo 15 točka 9 in točko 10, 11.
- 25) št. 440, str. 335, 972 8. januar Ravenna (CDI 1, št. 78, pag. 171, ad a. 973).
- 26) št. 457, str. 351–352, 977 16. april Ingelheim (CDI 1, št. 80, pag. 176, ad a. 976).
- 27) št. 498, str. 389, 991 8. september Pulj (CDI 1, št. 84, str. 183, ad a. 990).

Gradivo 3

- 28) št. 99, str. 68, 1037 17. avgust Oglej (CDI 1, št. 95, str. 202, ad a. 1038; popravlja datacijo predloge, op. 2).
- 29) št. 103, str. 70–71, 1039 30. december Režno [= Regensburg] (CDI 1, št. 96, str. 203–204, ad a. 1040).
- 30) Gl. opombo 15, točko 12, 13.
- 31) št. 216, str. 132, 1061 17. avgust Samostan sv. Mihaela (CDI 1, št. 103, str. 218, ad a. 1060).
- 32) št. 246, str. 148–149, med letom 1065 in 1070 (CDI 1, št. 101, str. 213–216, ad a. 1060; Kosovi razlogi, str. 148, op. 2, 3).
- 33) št. 349, str. 205–206, 1090 10. februar Trst (CDI 1, št. 112, str. 229, ad a. 1080; Kosovi razlogi, str. 206, op. 1).
- 34) št. 367, str. 214–215, najbrž leta 1085 (CDI 1, št. 116, str. 235–236, ad a. 1089; Kosovi razlogi, str. 214, op. 3).
- 35) št. 384, str. 223, med letom 1086 in 1121 (CDI 1, št. 111, str. 228, ad a. 108 ... [sic]; Kosova argumentacija, op. 2).

Gradivo 4

- 36) št. 32, str. 18–19, 1111(?) 7. avgust Trst (CDI 1, št. 129, str. 256, ad a. 1126; Kosovi razlogi, str. 19, op. 1).
- 37) št. 40, str. 22–23, (okoli leta 1113) (CDI 1, št. 115, str. 234, ad a. 1085; Kosovi razlogi, str. 23, op. 2).
- 38) št. 51, str. 28, 1116 11. marec Benetke (CDI 1, št. 120, str. 243, ad a. 1106; CDI 1, št. 125, str. 251, ad a. 1116; datacija listine je nesporno 1116).
- 39) št. 56, str. 29–31, (1118) 10. november (CDI 1, št. 116, str. 235–236, ad a. 1089; Kosovi razlogi, str. 31, op. 1).
- 40) št. 59, str. 32–33 (okoli leta 1120) (CDI 1, št. 127, str. 254, ad a. 1120; Kos datira previdneje po Šumiju, ki pa listine ni prevzel iz CDI).
- 41) št. 87, str. 51 (okoli leta 1125) (CDI 1, št. 128, str. 255, ad a. 1125; Kos je previdnejši, op. 5).
- 42) št. 117, str. 70–71, 1133 (CDI 1, št. 130, str. 257, ad a. 1133; Kos opozarja, da bi mogla veljati tudi datacija v leto 1132, str. 71, op. 1).
- 43) št. 289, str. 158–159, 1151 (po 11. juniju) Režno [= Regensburg] (CDI 1, št. 139, str. 274–275, ad a. 1151; Kos precizira datacijo, str. 158, op. 3).
- 44) št. 515, str. 261 (med 1170 in 1180) 28. oktober Frascati (CDI 1, št. 142, str. 279, ad a. 1152; Kosovi argumenti, op. 5).
- 45) št. 587, str. 300 (1177 24. julij – 10. september) Benetke (CDI 2, št. 190, str. 353–354, ad a. 1201; Kosovi razlogi, op. 1).
- 46) št. 621, str. 316, 1179 6. december Velletri (CDI 2, št. 300, str. 512, ad a. 1255, saj pripisuje listino papežu Aleksandru IV., izdal pa jo je Aleksander III.; Kos očitno datira po Jafféju).
- 47) št. 637, str. 323 (Okoli leta 1180) (CDI 2, št. 188, str. 350, ad a. 12 ... [sic]; Kosovi argumenti, op. 7).
- 48) št. 665, str. 340–341, 1183(?) 12. avgust Pazin (CDI 1, št. 170, str. 323, ad a. 1183; Kos opozarja, da kaže indikcija na leto 1179, str. 341, op. 1).
- 49) št. 669, str. 342 (okoli leta 1183) (CDI 1, št. 168, str. 317–318, ad a. 1183; ut s.).
- 50) št. 720, str. 364 (1186 ali 1187) 31. januar Verona (CDI 1, št. 174, str. 331, ad a. 1187; Kosovi razlogi, str. 363, op. 1).
- 51) št. 722, str. 365 (1186 ali 1187) 3. marec Verona (CDI 1, št. 175, str. 332–333, ad a. 1187; ut s.).
- 52) št. 772, str. 386, 1190 5. november Rosarium (CDI 1, št. 180, str. 339–340, ad a. 1191; Kosov razlog, op. 4).

Gradivo 5

- 53) št. 259, str. 141–142, 1216 23. september Koper (CDI 2, št. 221, str. 403, ad 8 september 1216).
- 54) št. 324, str. 171, 1220 6. december Tivoli (CDI 2, št. 267, str. 462–463, ad a. 1236; Kos datira po Regesta imperii, op. 214).
- 55) št. 354, str. 184, 1222 25. januar Poreč (CDI 2, št. 231, str. 414, ad 23 januar 1222).
- 56) št. 576, str. 278, 1232 20. september Anagni (CDI 2, št. 257, str. 449, ad a. 1233).
- 57) št. 598, str. 285–288, 1233 24. avgust Trst (CDI 2, št. 256, str. 446–448, ad 23 avgust 1233).
- 58) št. 600, str. 288–289, 1233 25. oktober Mokovo (CDI 2, št. 258, str. 450, ad 7 oktober 1233 – Kandler tako datira: die VII exeuntis octobris).
- 59) št. 614, str. 294, 1234 24. marec Lateran (CDI 2, št. 262, str. 454, ad a. 1235).
- 60) št. 651, str. 308, 1236 3. junij Teramo (CDI 2, št. 269, str. 465, ad 11 marec 1237).
- 61) št. 885, str. 418, 1246 21. junij Lyon (CDI 2, št. 277, str. 478, ad 19 junij 1246).

Pri **falsifikatih**¹⁵, objavljenih v CDI, je treba ločiti med tistimi, ki so jih ugotovili že zgodovinarji pred Kandlerjem (Ughelli, Rubeis), in onimi, ki so rezultat študija Benussija, Jakscha in drugih kritičnih zgodovinarjev iz dobe po Kandlerju. Franc Kos je v Gradivu te rezultate sprejel in tudi sam ugotovil med objavljenimi viri tri nesporne falsifikate¹⁶. Poglejmo pobliže enega od njih. Listino, datirano 949, 31. februar, Trst, je imel Kandler za pristno, le nekatera imena prič v njej naj bi bila ponarejena. Datiral jo je v leto 1236 – kot pravi – v čas tržaškega škofa Ivana. Kos obširno dokazuje, da leta 1236 v Trstu ni bilo nobenega škofa Ivana, ampak je bil tedaj tržaški škof Volrik (Ulrik). Kos tudi pove, da se listina, če bi bila res iz leta 1236, ne ujema z vsebino prave papeške listine, izdane v zvezi s tržaškim škofom 3. junija tistega leta. Tudi da je bil takrat v Trstu dekan Gregorij in ne »H. decanus« kot je navedeno v tej listini¹⁷. Za neko drugo listino je Kos obširno navedel argumente, zavoljo katerih je upravičeno sumil, da gre tudi v tem primeru za ponaredek¹⁸.

Kos je jasno opozoril na občasna Kandlerjeva **ponarejanja oz. mistifikacije** gradiva. Poglejmo nekaj primerov. V listini 547 (?), 21. februar, ki jo je izdal ravenski patriarh Maksimijan, sta navedena poleg drugih škofov tudi Germanus »Bononiensis« ter Theodorus »Brixiensis«, kar je Kandler nalašč spremenil v »Aemoniensis« oziroma »Petinensis« in ju tako »preuredil« v »istrska« škofa v Novem gradu ter Pičenu¹⁹. Da si je mogel Kandler kakšen dokument tudi v celoti izmisliti, pričata dve listini, objavljeni v CDI pod letom 801, od katerih je ena kljub Rubeisovim sumom pristna in jo Kos datira 792, 4. avgust, Režno (= Regensburg), drugo, ki je skoraj do besede ponaredek prve, pa izdaja Kandler, kakor sam pravi, po Rubeisu, vendar le-ta takšne listine preprosto – ni objavil!²⁰

Veliko je pri Kandlerju tudi **napak v branju**. V Gradivu najdemo formulacijo, da je Kandler objavil določeni vir »pomanjkljivo in deloma nerazumljivo«²¹ ali celo: »Kandlerjev ponatis je jako pomanjkljiv, tako da ni mogoče razumeti vsebine sodne razprave«²². Ko je primerjal objave v CDI z drugimi publiciranimi zbirkami virov, je opazil Kos tudi marsikatero drugo napako v branju. Tako se je Kandlerju moglo zgoditi, da je pri prepisovanju vira del besedila izpustil, ne da bi bil to opazil²³ ali pa je posamezne besede pisal drugače od drugih izdajateljev zbirk virov²⁴. Lep del napak je pri tem tiskarskih.

¹⁵ Kos navaja naslednje **falsifikate**, ki jih sicer objavlja CDI:

Gradivo 1

1) št. 30, str. 21–23, 543 24. marec (CDI 1, št. 20, str. 56–57, ad a. 543; Kos povzema Benussijeve dokaze, str. 21, op. 2).

2) št. 84, str. 93, 579 20. april (CDI 1, št. 25, str. 63, ad a. 579; Kos navaja, da je falsifikat dokazal že Rubeis, op. 2, kar dodatno utemeljuje še z lastnimi argumenti, op. 3).

3) št. 85, str. 94–99, 579 3. november Gradež (CDI 1, št. 26, str. 64–65, ad a. 579; falsifikat je dokazal že Rubeis, gl. str. 94, op. 1).

4) št. 209, str. 253–255, 731 okrog 1. november Rim (CDI 1, št. 37, str. 79–82, ad a. 732; Kosovi argumenti, str. 254, op. 3).

5) št. 226, str. 267–268, 754 najbrž april (CDI 1, št. 40, str. 88–89, ad a. 753; pristnost listine je dokazal Abel, pritegnili so mu tudi drugi avtorji, gl. str. 267, op. 1).

Gradivo 2

6) št. 16, str. 14–15, 803 4. avgust Rim (CDI 1, št. 52, str. 109, ad a. 803; falsifikat so dokazali Ughelli, Rubeis in Liruti – Kos, str. 14, op. 1).

7) št. 349, str. 271–272, 911 27. junij Pavia (CDI 1, št. 66, str. 149–150, ad a. 911; Kos sprejema o listini Dummerlejevo mnenje, gl. str. 271, op. 4).

8) št. 395, str. 303, 948 8. avgust Pavia (CDI 1, št. 74, str. 164, ad a. 948; Kos je menil, da je bila listina ponarejena med leti 1313–1320 in da ji je služila za predlogo listina kralja Lotarja 948 8. avgust Pavia, ki jo objavlja CDI (1, št. 73, str. 163, ad a. 948) pa tudi Gradivo 2, št. 394, str. 302–303).

9) št. 397, str. 305–308, 949 31. februar Trst (CDI 2, št. 265, str. 457–460, ad a. 1236; Kandler ima listino za pristno, le nekatera imena prič naj bi bila ponarejena, nastala naj bi leta 1236 v času tržaškega škofa Ivana, kar Kos spodbija z vrsto argumentov, str. 308–309 op. 1, 2).

10) št. 417, str. 320, Med 963–984 (CDI 1, št. 75, str. 165, ad a. 956–961; ponaredek je dokazal že Rubeis, str. 320, op. 1).

11) št. 418, str. 321, 965(?) 20. januar Oglej (CDI 1, št. 77, str. 169–170, ad a. 966; Kos sprejema Benussijevo mnenje, op. 1).

Gradivo 3

12) št. 110, str. 75–76, 1040(?) 12. maj (CDI 1, št. 98, str. 207–208, ad a. 1040; Kos obširno razlaga svoj sum, str. 75, op. 1; o datumu gl. str. 76 op. 1).

13) št. 112, str. 77–78, 1040(?) 15. september (CDI 1, št. 99, str. 209–210, ad a. 1040; falsifikat dokazala Steindorff in Benussi, str. 77, op. 1).

14) št. 269, str. 164–165, 1072 6. maj Salzburg (CDI 1, št. 108, str. 223, ad a. 1072; listina je nastala med leti 1195 in 1203, kar je ugotovil Jaksch, str. 164, op. 3).

¹⁶ Gl. opombo 15, točke 4, 8 in 9.

¹⁷ Gl. opombo 15, točko 9.

¹⁸ Gl. opombo 15, točka 12.

¹⁹ Gradivo 1, št. 38, str. 32; Kandler je povzemal iz Rubeisa in pri tem zapisal ime tržaškega škofa kot »Frugiferus«, Rubeis pa ima »Trugiferus«.

²⁰ Gradivo 1, št. 285, str. 318–319 z opombo 3 na str. 319. Gl. CDI 1, št. 49 in 50, str. 104–107, ad a. 801.

²¹ Gradivo 5, št. 9, str. 5–7, petič na str. 7.

²² Gradivo 5, št. 669, str. 317, 1237 10. april Trst, op. 329.

²³ Gradivo 4, št. 920, str. 467, 1200 7. oktober Čedad. – Kos dopolnjuje besedilo po Benussiju, op. 3.

²⁴ Nekaj primerov: Gradivo 2, št. 148, str. 118–119: ime opata Felmona je v CDI: »Telmo«; št. 397, str. 305–308 – Ireneo della Croce in Mainati bereta: »... de Goritia, tinctori ...«, Kandler pa: »... de Karintia, tinctori ...«; Gradivo 4, št. 40, str. 22–23 – namesto »Ponteda« bere Kandler: »Pontecia«; Gradivo 5, št. 253, str. 138, 1216 7. Trst – Marsich: »Domenico«, Kandler: »Inic.«; št. 258, str. 140–141, 1216 24. avgust Koper – Kandler: »Ambrosino ... Menabri, Americi ... Gympro ... potestatis ... Pellie ... Adelpri ... Caybe, Papotus« – Verci: »Ambrosio ... Menaboi, Ambrosii ... Gompo ... preconis ... Pekie ... Adelperi ... Causve, Pipoti«; št. 272, str. 147, 1217 9. julij Humin – drugi, ki objavljajo to listino, pišejo »de Condumberch«, Kandler pa »de Dorimberch«.

Občasno si je Kos privoščil tudi kakšno opazko v zvezi s Kandlerjevo **metodologijo dela**. Posebej je npr. opozarjal, če Kandler vira ni objavil v celoti, ampak le deloma²⁵. V Gradivu so navedeni tudi primeri, ko je Kandler upošteval le enega od ohranjenih izvodov vira²⁶ oz. kadar je črpal za objavo iz prepisov in ne iz izvornikov²⁷.

Kar smo povedali, ni pravzaprav nič novega, saj so nas zgodovinarji, ki so v preteklih desetletjih pisali o problemih Kandlerjevega Codice Diplomatico Istriano – posebej mi je ostalo v spominu besedilo izpod peresa Marie Laure Iona, objavljeno sredi sedemdesetih let v zborniku Studi Kandleriani²⁸ – z vsemi temi pa tudi drugimi problemi temeljito seznanili. Želeli smo le pokazati, kako kritično je Codice sprejemal Franc Kos, najimenitnejši predstavnik slovenskega zgodovinskega pisarstva v zadnjih desetletjih 19. in v prvi četrtini 20. stoletja, in koliko ga je presegel, ne da bi bil pri tem spregledal temeljni in trajni pomen zgodovinopisnega dela Pietra Kandlerja. Pri povsem prenovljeni in dopolnjeni izdaji monumentalne edicije Codice Diplomatico Istriano, ki jo že vrsto let obetajo italijanski kolegi, mimo tehtnih dognanj Kosove kritike virov pač ne bo mogoče.

²⁵ *Gradivo* 1, št. 157, str. 198–199, 628 18. februar; *Gradivo* 3, št. 251, str. 150–151, 1067 5. marec Režno [= Regensburg].

²⁶ *Gradivo* 2, št. 380, str. 289–291, 932 14. januar Koper; št. 381, str. 291–293, 933 12. marec Rialto; *Gradivo* 5, št. 13, str. 9–11, 1202 27. januar Kormin [= Krmin].

²⁷ *Gradivo* 5, št. 486, str. 242–243, 1228 18. oktober.

²⁸ *Maria Laura Iona, Il Codice Diplomatico Istriano. Reale problemi*, Studi Kandleriani, Trieste 1975, str. 121–143.

~ ~ Riassunto

LE FONTI PER LA STORIA DEGLI SLOVENI DI FRANC KOS E IL CODICE DI PIETRO KANDLER

Janez Šumrada

Il testo presente è la traduzione slovena della comunicazione in italiano dallo stesso titolo con la quale l'autore ha partecipato al colloquio internazionale »Il Codice Diplomatico Istriano e le fonti per la storia di Trieste e dell'Istria: dalla divulgazione a stampa alla banca dati« (Rovinj/Rovigno, 9 maggio 1989) e che finora rimase inedita.

Nell'introduzione, l'autore espone sommariamente lo stato dell'istoriografia slovena prima e dopo il periodo del Kandler descrivendo in parte anche come fu vista l'opera del Kandler da alcuni storici carniolici di orientazione tedesca. Negli anni ottanta dell'Ottocento ebbe l'inizio l'attività della prima generazione degli storici professionali sloveni tra i quali il più importante fu Franc Kos (1853–1924) con la sua opera monumentale »Gradivo za zgodovino Slovencev v Srednjem veku« (Le fonti per la storia degli sloveni nel medioevo), 1–5, Ljubljana 1902–1928. Siccome per poter realizzare una nuova edizione moderna e riveduta del Codice del Kandler prevista già da molto tempo risultava necessario svolgere molti lavori preliminari per stabilire fra l'altro il rapporto tra il Codice e le pubblicazioni posteriori delle fonti medievali di questo territorio geografico, questa comunicazione stabilisce il rapporto critico del Kos verso il Codice tale quale appare nella sua critica. Con l'aiuto delle critiche contemporanee delle fonti e delle ricerche personali, Kos fu in grado di segnalare molti errori e imperfezioni nella datazione dei documenti, dei falsificati che Kandler considerava come originali, così come dei frequenti errori di lettura. Kos non ha potuto ignorare alcune falsificazioni delle fonti e delle mistificazioni volute e fatte dal Kandler criticando spesso anche il metodo di lavoro del Kandler senza sottovalutare però il significato fondamentale e duratura dell'opera storiografica del Kandler.